

Wojciech Drzeżdżon

Pedagogiczne uwarunkowania autorytetu nauczyciela-wychowawcy

Język - Szkoła - Religia 6, 113-124

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Wojciech Drzeżdżon
Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna

PEDAGOGICZNE UWARUNKOWANIA AUTORYTETU NAUCZYCIELA-WYCHOWAWCY

„Zwracam się również do was, drodzy nauczyciele i wychowawcy. Podjęliście się wielkiego zadania przekazywania wiedzy i wychowania powierzonych wam dzieci i młodzieży. Stoicie przed trudnym i poważnym zadaniem. Młodzi was potrzebują. Oni oczekują wzorców, które byłyby dla nich punktem odniesienia. Oczekują odpowiedzi na wiele zasadniczych pytań, jakie nurtują ich umysły i serca, a nade wszystko domagają się od was przykładu życia. Trzeba, abyście byli dla nich przyjaciółmi, wiernymi towarzyszami i sprzymierzeńcami w młodzieżowej walce. Pomagajcie im budować fundamenty pod ich przyszłe życie”.

Jan Paweł II

Wprowadzenie

W XXI wieku, w ramach rewolucji informacyjno-technicznej, dynamicznych zmian w rozwoju społeczno-ekonomicznym poszczególnych państw, poszukiwaniu dróg postępu w warunkach procesów globalizacyjnych i integracyjnych, rola nauczyciela-wychowawcy odgrywa niezwykle istotną rolę. Współczesne próby mocniejszego akcentowania wzorów osobowych i autorytetów są konieczne ze względu na zagrożenia, jakie niesie rozwój cywilizacji, a także głęboki wszechstronny kryzys aksjologiczny wielu dziedzin życia¹. Współczesna cywilizacja stawia przed oświatą szereg złożonych i trudnych zadań. Analizując proces wychowania we współczesnej szkole, coraz wyraźniej zwraca się uwagę na rolę nauczyciela, któremu stawia się duże wymagania nie tylko co do jego wiedzy i umiejętności pedagogicznych, ale również co do moralnego poziomu jego własnej osobowości.

¹ J. Zimny, *Wartości autorytetu w procesie pedagogicznym*, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Stalowa Wola 2008, s. 267.

Problematyka autorytetu jest jednym z głównych zagadnień związanych z funkcjonowaniem społeczności ludzkich. Autorytet towarzyszy wszystkim społeczeństwom, ukazując swoje zróżnicowanie w zależności od warunków, w jakich się przejawia². Jako zjawisko uniwersalne w przekroju czasowym i przestrzennym, autorytet może być przedmiotem rozważań filozofii, etyki, antropologii kulturowej, a także innych nauk rozpatrujących go jako nieodłączną cechę społeczności ludzkich³. Czynnikiem kreującym i kształtującym autorytet jest bez wątpienia społeczeństwo, gdyż to ono wyznacza hierarchie wartości, ich zakres, ważność i powagę ludzi, którzy reprezentują swoje cenione wartości⁴.

Z natury swej człowiek potrzebuje autorytetu, określonego wzorca zachowań i postępowania. Potrzebuje go każdy, niezależnie od wieku i wykonywanej profesji. Najbardziej jednak poszukują go ludzie młodzi, kiedy szukają wzorów dla swojego dorosłego życia⁵. Zagadnienie autorytetu nauczyciela nurtuje szczególnie teoretyków i praktyków nauk pedagogicznych, psychologicznych i filozoficznych. Przedstawiciele poszczególnych dyscyplin interesowali się na przestrzeni lat, pojęciami związanymi z nauczycielem idealnym. Pomimo pojawienia się wielu prac z zakresu pedeutologii, zagadnienie to jest nadal otwarte, zawsze aktualne i niezmiernie istotne. Doniosłość i aktualność problemu wynika ze zmieniających się warunków życia społeczno-politycznego i gospodarczo-kulturalnego, które wyłaniają sprawy nowe dotyczące nauczyciela, wymagające pogłębienia znaczeń, bądź nowej koncepcji. Poznawanie istoty i uwarunkowań autorytetu ma znaczenie praktyczne. Pobudza zmysł pedagogiczny nauczyciela nad sobą i własną pracą, stosunkiem do niej, swoim rozwojem zawodowym. Pozwała na drodze samodoskonalenia zwiększyć skuteczność i efektywność pracy pedagogicznej oraz zadowolenia z pełnionych ról zawodowych. Pozytywne następstwa takiej sytuacji dotyczą nie tylko nauczyciela, ale również uczniów. Im lepiej nauczyciel pozna siebie i własne możliwości twórcze, tym skuteczniej może wykorzystać wiedzę we współpracy z uczniami⁶.

Na pewnym etapie życia człowieka pojawia się szkoła, która obok rodziny zajmuje ważne miejsce w rozwoju i kształtowaniu się człowieka jako jednostki ludzkiej. Przed szkołą, jako instytucją w takim samym stopniu kształcąca, co wychowująca, stawia się szereg wyzwań i wysokie wymagania. To pod adresem szkoły i nauczyciela-wychowawcy kierowane są szczególne oczekiwania. Od

² J. Kosmala, *Autorytet nauczyciela w teorii i badaniach socjologicznych*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Częstochowa 1999, s. 7.

³ Tamże.

⁴ J. Zimny, *Współczesny model autorytetu nauczyciela*, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Stalowa Wola 2006, s. 74.

⁵ J. Kosmala, *Autorytet nauczyciela w teorii i badaniach socjologicznych...*, s. 7.

⁶ J. Zimny, *Wartości autorytetu...*, s. 7.

nauczyciela oczekuje się swoistego etosu⁷, aby efektywnie przekazywał wiedzę, kształtował umiejętności i zainteresowania, wychowywał młodych ludzi na osoby pracowite, o pewnych zasadach moralnych, uspołecznione i twórcze. Jego rola w organizowanej przez szkołę działalności wychowawczej jest jednoznaczna. Ma on realizować cele i zadania wychowawcze, w tym przede wszystkim troszczyć się o wszechstronny rozwój osobowości wychowanków i przygotowywać ich do życia w teraźniejszym i przyszłym społeczeństwie⁸. Praca pedagoga w ogromnej mierze jest uzależniona od wartości dążeń ludzkich⁹.

Próby zdefiniowania autorytetu

Autorytet jest to relacja zachodząca przynajmniej między dwoma osobami, z których jedna budzi uznanie, szacunek w stosunku do drugiej¹⁰. Posiada go osoba ceniona w społeczeństwie, posiadająca dużą wiedzę, prestiż, siłę czy bogactwo w zależności od uznawanych wartości¹¹. J.A. Kłoczkowski uważa, że słowo autorytet kojarzy nam się zazwyczaj z ważną osobą, postacią życia publicznego czy społecznego. Autorytetem jest osoba, której czyny i słowa są popierane przez ludzi i wpływają na wybór i kierunek ich postępowania. „Nienaganne postępowanie, etyczna przejrzystość oznaczająca zgodność słów i czynów jest ważnym wskaźnikiem, pozwalającym uznać nam daną osobę za autorytet”¹². Na brak jednoznacznego i definitywnego określenia pojęcia autorytet wskazuje T. Gordon, odnosząc go do dwóch znaczeń:

- wiedza, doświadczenie, kompetencje (np. ktoś jest autorytetem w swojej specjalności, powołano specjalistę z autorytetem, wypowiedź opierająca się na autorytecie);

⁷ W. Sawczuk, *Etyka a etos pedagogów – między wyobrażeniami a rzeczywistością*, [w:] W. Sawczuk (red.), *Po co etyka pedagogom*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007, s. 111-122.

⁸ E. Badura, *Emocjonalne uwarunkowania autorytetu nauczyciela*, Wydawnictwo WSiP, Warszawa 1981, s. 3.

⁹ J. Żebrowski, *Pedagogzy wobec wyzwań współczesnej demokracji i świata wartości*, [w:] J. Żebrowski (red.), *Edukacja w społeczeństwie obywatelskim i system wartości*, Gdańskie Towarzystwo Naukowe, Gdańsk 1996, s. 16-17.

¹⁰ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2007, s. 37.

¹¹ W. Pomykało, *Encyklopedia pedagogiczna*, Fundacja Innowacja, Warszawa 1993, s. 35.

¹² Tamże, s. 66.

- władza, prawo kontrolowania, prawo wskazywania, moc karania przy naruszaniu reguł postępowania (np. szef dysponuje autorytetem wobec podwładnych, on postępuje autorytatywnie)¹³.

Z socjologicznego punktu widzenia istotę autorytetu ujmuje definicja sformułowana przez E. Durkheima w dziele *Education morale*, według której autorytet „jest to cecha, w którą jest uposażona istota realna lub idealna w stosunku do określonych osobników, dzięki której uważana jest przez tych ostatnich za obdarzoną w moc wyższą od tej, jaką przypisują samym sobie”¹⁴. Zdaniem M. Łobockiego o autorytecie nie można mówić poza układem relacji międzyosobniczych, czyli autorytet nie jest wartością samą w sobie, lecz jest zależną od innych osób, które „za godne” uważają podporządkowanie się danemu człowiekowi. Z tego wynika, że być autorytetem na stałe jest bardzo trudno, ponieważ może on się umocnić, osłabić, albo całkowicie zaniknąć. Autorytet istnieje dzięki temu, że społeczeństwo widzi ludzi jako doskonałych, wybitnych, stojących się źródłem inspiracji dla innych. Związana z autorytetem władza winna być służbą, a nie siłą i powinna sprzyjać rozwojowi jednostki, jego możliwościom¹⁵. Natomiast według B. Marciniczyk autorytet najczęściej charakteryzujemy poprzez:

- podanie właściwości osoby uznanej za autorytet;
- podanie właściwości, reakcji, postaw, stanu osób darzących kogoś autorytetem;
- określenie stosunku pomiędzy przedmiotem autorytetu a osobą, która dany autorytet uznaje¹⁶.

Jak wynika z przeprowadzonych analiz omawiane pojęcie ma wiele form i trudno jest ustalić jedną definicję. Poszczególne określenia różnią się treścią i zakresem w zależności od ujmowania go w kontekście zjawiska, cechy lub relacji. Autorzy definiują pojęcie autorytetu zwracając uwagę na różne jego elementy, jednak niezależnie od tego, jaką z definicji przyjmujemy, autorytet osobowy będziemy rozumieć jako „wzór”, „przykład”, „wpływ”, czyli jako autorytet człowieka, który dla innych ma doniosłe znaczenie ze względu na posiadane, bądź przypisywane mu cechy osobowe lub/i osobowościowe oraz możliwość wpływania na tok zdarzeń w danej dziedzinie życia politycznego, społecznego czy kulturalnego¹⁷.

¹³ I. Wagner, *Stalość czy zmienność autorytetów*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005, s. 37.

¹⁴ W. Pomykało, *Encyklopedia pedagogiczna...*, s. 35.

¹⁵ I. Wagner, *Stalość czy zmienność autorytetów...*, s. 39-40.

¹⁶ J. Zimny, *Współczesny model autorytetu...*, s. 79.

¹⁷ Tamże, s. 82.

Rodzaje autorytetu

Wartości leżące u podstaw autorytetu pozwalają na wyodrębnienie jego różnych typów i rodzajów. W literaturze najczęściej spotykamy typy autorytetu ze względu na sferę rzeczywistości, w której autorytet występuje. Aby rozróżnić tego typu autorytety, należy podkreślić, że wartości leżące u podstaw każdego autorytetu, wyznaczają skuteczność jego oddziaływania. Odkrycie realnej lub domniemanej siły tych wartości skłania do ustalenia, czy u podstaw autorytetu leżą wartości wywodzące się ze sfery realnej, czy też wartości będące produktem jej mistyfikacji. W zależności od tego, można wyróżnić autorytety naturalne i nadprzyrodzone, które przejawiać się mogą jako autorytety osobowe i bezosobowe. Wśród autorytetów osobowych można wyodrębnić m.in.: autorytet naukowy, polityczny, zawodowy i religijny. Natomiast wśród autorytetów bezosobowych istnieją takie typy autorytetów, jak: autorytet instytucji, zasad, wzorów, symboli, idei, przedmiotów szczególnego rodzaju, utworów literackich czy muzycznych¹⁸.

Autorytetu naukowego należy upatrywać się zarówno w wybitnych i wysokich walorach umysłu, jak i w innych walorach towarzyszących zwykle wymienionej wartości (szlachetności w postępowaniu, dużym poczuciu własnej godności oraz godności innych osób, itd.). Autorytet osoby i instytucji występuje nierozdzielnie, w zespoleniu. Osoba poprzez swoją wybitną i ofiarną działalność oraz poprzez swoje walory osobowościowe, może przyczynić się do podniesienia autorytetu instytucji, a z kolei instytucja udziela autorytetu osobie działającej w jej imieniu. Przyczynia się to do występowania dwóch rodzajów autorytetu: autorytetu osobistego i autorytetu urzędowego. Pierwszy wynika z walorów osobistych reprezentowanych przez danego człowieka, drugi zaś przysługuje poszczególnym osobom z tytułu zajmowanego miejsca w hierarchii społecznej. Za podstawy autorytetu zawodowego uznaje się posiadanie przez podmiot autorytetu najlepszych umiejętności profesjonalnych¹⁹.

Ważne znaczenia dla społeczeństwa ma fakt zidentyfikowania powodów, dla których jesteśmy w stanie podporządkować się autorytetom. Uznawanie czyjegoś autorytetu ze względu na pewne wartości związane jest z szacunkiem i zaufaniem do niego, co sprzyja dobrowolnemu podporządkowaniu się jego woli. Uleganie cudzej woli przyczynia się do wyodrębnienia autorytetu zewnętrznego i wewnętrznego. Autorytet wewnętrzny charakteryzuje się dobrowolną uległością innych osób i gotowością do podporządkowania się ze względu na odczuwany podziw i uznanie. Autorytet ten zwykle przypisuje się osobie, której siła wpływa na innych, tkwi w jej cechach charakteru i wartościach, jakie uznaje i realizuje

¹⁸ J. Kosmala, *Autorytet nauczyciela...*, s. 13-14.

¹⁹ Tamże, s. 15.

w swoim życiu. Z autorytetem zewnętrznym mamy do czynienia wówczas, gdy podporządkowanie nie jest dobrowolne. Jest on przypisywany ze względu na stanowisko w hierarchii władzy lub pełnienia odpowiedniej funkcji²⁰.

Kolejna para typów autorytetu, to autorytety moralne i autorytety intelektualne. Osoba obdarzona autorytetem moralnym może być jednocześnie obdarzona autorytetem intelektualnym, który uznaje takie wartości jak głęboka i gruntowna wiedza w określonej dziedzinie, duża skuteczność działania oraz umiejętność logicznego myślenia. Oddziaływanie autorytetu intelektualnego polega na kształtowaniu naukowego światopoglądu, rozwijaniu umiejętności samodzielnego myślenia, działania i rozwiązywania problemów oraz na tworzeniu podstaw do dalszego autonomicznego rozwoju intelektualnego i gromadzeniu wiedzy o świecie. Z kolei oddziaływanie autorytetu moralnego polega na kształtowaniu pożądanych zasad postępowania, tworzeniu postaw uczuciowych w relacjach z innymi ludźmi.

W literaturze przedmiotu wyróżniamy również autorytet wyzwalający i ujarzmiający. Pierwszy z nich ma inspirujący i konstruktywny wpływ na postępowanie osób, u których cieszy się uznaniem. Autorytet taki ma szczególne znaczenie w pracy z dziećmi i młodzieżą. Wychowawca darzony takim autorytetem mobilizuje swoich wychowanków do inicjatywy i podejmowania samodzielnych decyzji, pogłębia poczucie odpowiedzialności za własny rozwój. Drugi zaś wpływa z wygórowanej ambicji i żądzy władzy. W przypadku wychowawcy czy nauczyciela posiadającego taki autorytet, mamy do czynienia z osobą wyzwalającą u uczniów odczucie przymusu, buntu, łatwą rezygnację realizacji zamierzonych celów, niechęć do działania, strach i obawę przed nim²¹.

Czynniki kształtujące autorytet nauczyciela

Uznając autorytet nauczyciela za pożądany i wysoko wartościowany element sytuacji pedagogicznej, celowe wydaje się wskazanie jego uwarunkowań. Pierwszym z takich czynników jest globalna koncepcja pedagogiczna. Kształtowanie się autorytetu nauczyciela zależy od globalnej wizji wychowania i kształcenia. W tradycyjnej pedagogice, która wywodzi się z idei oświecenia, stosunek pomiędzy nauczycielem a uczniem był postrzegany jako relacja świadomego podmiotu i poddawanego działania przedmiotu. Rozumienie to zakładało jednokierunkowość oddziaływań oraz dominację nauczyciela na płaszczyźnie kontaktów dydaktycznych, wychowawczych i osobowych z uczniem. Był on akceptowany warunkowo, o ile jego zachowanie spełniało wymagania i oczekiwania nauczy-

²⁰ Tamże, s. 15-16.

²¹ I. Wagner, *Stalość czy zmienność autorytetów...*, s. 63.

cieli. W zamian żądano od ucznia bezwarunkowej akceptacji zachowań nauczyciela²². Autorytet ten był uwarunkowany wielkością dystansu pomiędzy nauczycielem a uczniem. Im bardziej nauczyciel przewyższał ucznia wiedzą i doświadczeniem życiowym oraz im skuteczniej potrafił wymusić uległość uczniów, tym większy był jego autorytet. Również pozycja nauczyciela w środowisku wpływała na niego w sposób wzmacniający. Był osobą wykształconą, imponującą swoimi kompetencjami oraz stanowiącą pożądaną wzorzec postępowania. W społeczności lokalnej budził ogólny podziw i szacunek²³. Taką koncepcję pedagogiczną nazywa się autorytarną, ze względu na traktowanie autorytetu jako źródła siły i niewłaściwie pojmowanej przewagi nauczyciela wobec ucznia. Dominujący w ten sposób nauczyciele hamują kształtowanie autonomicznych postaw uczniów, ich samodzielności i odpowiedzialności w podejmowaniu decyzji²⁴.

Reakcją na negatywne skutki oddziaływań autorytarnych była koncepcja pedagogiki antyautorytarnej. Celem jej stał się spontaniczny rozwój oraz pełna autonomia ucznia, stąd też wolność i spontaniczność stanowiły nadrzędne wartości w procesie wychowania. Nauczyciel akceptował ucznia warunkowo, zależało to od jego indywidualności, natomiast od ucznia nie oczekiwano akceptacji niczego z góry ustalonego. Całkowicie zakwestionowany został autorytet, rozumiany wyłącznie jako oddziaływanie ujemnie wpływające na swobodny rozwój ucznia. Uczeń stał się niezależny od autorytetów, w tym także od autorytetu nauczyciela. Pedagog, który potrafił stworzyć klimat wychowawczy pozbawiony jakichkolwiek formy dyscypliny, cieszył się poważaniem i uznaniem. Rola nauczyciela została ograniczona do usuwania przeszkód wstrzymujących naturalny rozwój ucznia, na przykład wpływu i nacisku innych osób. Również nauczyciel nie powinien mieć autorytetu ani żadnej władzy nad uczniami²⁵. Jednostronność obu koncepcji, tradycyjnej i autorytarnej, wymaga weryfikacji w kontekście współczesnej wiedzy o człowieku i warunkach jego rozwoju. Koncepcja tradycyjna została pozbawiona partnerstwa i dialogu, model zaś przeciwny pozbawiał wychowawców władzy pedagogicznej²⁶.

Współcześnie rozumienie stosunku wychowawczego jako dwupodmiotowej reakcji oraz pedagogiczne uzasadnienie sprawowania władzy przez nauczyciela, skłania ku innemu kierunkowi poszukiwań uwarunkowań autorytetu. Jego siła nie wywodzi się z pobłażliwości i spoufalania się, ani też z poczucia intelektualnej pewności i wyższości nauczyciela. Autorytet nauczyciela jest zależny od

²² J. Schepens, *Autorytet wychowawców*, „Communio” 1992, nr 3, s. 5.

²³ I. Wagner, *Stalość czy zmienność autorytetów...*, s. 67-68.

²⁴ I. Jazukiewicz, *Autorytet nauczyciela*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1999, s. 37.

²⁵ S. Nalaskowski, *Humanizm i podmiotowość w wychowaniu...*, s. 16.

²⁶ Z. Kosyrz, *Osobowość wychowawcy...*, s. 84.

umiejętności przekształcania relacji z uczniem oraz innymi podmiotami oddziaływać pedagogicznych w kierunku autonomii w atmosferze dialogu i wspólnego poszukiwania²⁷.

Istotnym czynnikiem kształtującym autorytet nauczyciela jest ranga zawodu nauczyciela w społeczeństwie i środowisku lokalnym. W miarę rozwoju stosunków społeczno-ekonomicznych w Polsce, zmieniają się relacje pomiędzy poszczególnymi grupami zawodowymi. W przypadku zawodu nauczyciela, mamy do czynienia ze zjawiskiem dwoistości oceny. Jeden aspekt ocenia wyniki ze świadomości społeczeństwa, według których nauczyciel wykonuje pracę o istotnym znaczeniu dla teraźniejszego i przyszłego społeczeństwa. Zawód nauczyciela oceniany jest bardzo wysoko, sytuuje się go na szczycie prestiżowej drabiny zawodów. Sprzyja to kształtowaniu się autorytetu szkoły i nauczyciela w społeczeństwie. Jednym z warunków sprawnie funkcjonującego systemu edukacyjnego, bez którego nie mogą prawidłowo rozwijać się współczesne społeczeństwa jest niekwestionowany autorytet szkoły i nauczyciela. Drugi aspekt oceniania wynika ze zmiany sytuacji szkoły i nauczyciela w środowisku lokalnym²⁸. Nauczyciel nie jest już jedynym mistrzem i wzorem postępowania, a szkoła przestała być monopolistą w zakresie wychowania i kształcenia. Współczesne charakterystyczne intelektualne przyśpieszenie i efektowna szybkość oddziaływania środków masowego przekazu ujawniły istnienie nowych źródeł wiedzy, która jest powierzchna, ale łatwo przyswajalna. Wpływa to na osłabienie autorytetu szkoły, w której wiedzę zdobywa się w sposób tradycyjny, pogłębiony. Proces ten zmienił również stosunek wobec intelektualnego autorytetu nauczyciela. Uczeń może zadziwić go szerokością swojej wiedzy. Wzrasta krytycyzm i wymagania wobec szkoły, czego powodem są zmiany zachodzące w przestrzeni społecznej i kulturowej. Wymagania oraz opinie o pracy nauczyciela formułowane są z pozycji oczekiwań i potrzeb społeczności lokalnej, a nie kompetencji i możliwości samego nauczyciela. O ile formalna ocena jego roli zawodowej w społeczeństwie jest wysoka, o tyle ocena środowiskowa jest różna, w zależności od specyfiki i doświadczeń tego środowiska. Niestety również warunki materialne zawodu nauczycielskiego kształtują tę drugą ocenę, ponieważ na ogół są mało sprzyjające wzmocnieniu jego autorytetu²⁹.

Kolejnym czynnikiem kształtującym autorytet nauczyciela są jego właściwości osobowościowe. Nieustannie zwiększa się liczba właściwości uznanych za istotne w pracy dydaktyczno-wychowawczej. Przy dokładniejszej próbie ich określenia wskazuje się na właściwości specyficzne dla pracy pedagogicznej, lub

²⁷ T. Pilch, *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2003, s. 259.

²⁸ I. Jazukiewicz, *Autorytet nauczyciela...*, s. 37.

²⁹ Tamże, s. 38-39.

łączy się je z właściwościami uniwersalnymi dla różnych zawodów. Trudności w jednoznacznym określeniu właściwości warunkujących autorytet nauczyciela, mogą wynikać z jego dynamicznego charakteru. W miarę psychicznego i społeczno-moralnego rozwoju uczniów, ubogaca się treści autorytetu i zmienia się jego zakres³⁰. Nauczyciel kształtuje swój autorytet na płaszczyźnie, która jest istotnym czynnikiem różnicującym. Inne właściwości decydują o autorytecie nauczyciela w opinii uczniów, inne w opinii rodziców czy przełożonych³¹. W rzeczywistości jedynie określone zróżnicowanie właściwości nauczyciela zwiększa siłę jego pedagogicznego oddziaływania, bez konieczności odwoływania się do władzy formalnej. Charakterystyczne jest, że wyraźnie pozytywne nastawienie do nauczyciela kształtuje się w długim okresie czasu, co przyczynia się do dostrzeżenia u niego wielu pozytywnych właściwości. W krótszym zaś czasie, powstaje negatywny stosunek, a do jego wytworzenia wystarcza jedna ujemna opinia. Autorytet nauczyciela trudno jest więc zdobyć, łatwiej go stracić, ale najtrudniej go ponownie odzyskać³². Autorytet, stanowiąc źródło pedagogicznego wpływu, nie jest celem, lecz sensem działań nauczyciela.

Autorytet nauczyciela – wychowawcy

Autorytet nauczyciela we współczesnej pedagogice rozumiany jest jako szacunek, zaufanie i poważanie dla nauczyciela jako eksperta naukowego, doradcy, przewodnika w trudnościach; źródło pedagogicznego wpływu; sytuacja postrzegania nauczyciela jako wzoru osobowego i identyfikowania się z nim przez uczniów; relacja naturalnego podporządkowania się uczniów nauczycielowi; umiejętność przekształcania relacji z uczniem w kierunku autonomii w atmosferze dialogu i wspólnego poszukiwania³³. O autorytecie nauczyciela decyduje zespół wielu różnorodnych właściwości nauczyciela, dzięki którym uczeń bez wyraźnych nakazów i bez strachu przed karą chętnie ulega wychowawczemu wpływowi nauczyciela, a w szczególności chętnie uczy się stosować do jego wymagań³⁴. Według E. Badury autorytet nauczyciela jest wynikiem interakcji między nauczycielem a uczniem, trwającej przez pewien okres, którą kierują odpowiednie mechanizmy leżące u podstaw stosunków międzyludzkich³⁵.

³⁰ T. Pilch, *Encyklopedia pedagogiczna...*, s. 259.

³¹ M. Łobocki, *Wybrane problemy wychowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2004, s. 273-285.

³² T. Pilch, *Encyklopedia pedagogiczna...*, s. 260.

³³ Tamże, s. 254.

³⁴ W. Pomykało, *Encyklopedia pedagogiczna...*, s. 36.

³⁵ E. Badura, *Emocjonalne uwarunkowania autorytetu...*, s. 59.

Istnieje rozbieżność między potrzebą posiadania autorytetu, a sposobem jego zdobywania. Potrzeba ta jest uznawana przez nauczycieli, natomiast drogi zdobycia autorytetu są różne. Decydują one o występowaniu różnych typów autorytetu. W kontekście kwalifikacji przedmiotowo-metodycznych wyróżnia się autorytet naukowy (intelektualny), natomiast ze względu na kwalifikacje osobowościowe wskazuje się autorytet moralny (wychowawczy). Autorytet naukowy dotyczy dyspozycji instrumentalnych z zakresu wiedzy i specjalności zawodowej nauczyciela³⁶. Współcześnie nauczyciel nie jest w stanie nauczyć wszystkiego, w obliczu postępu cywilizacyjnego. Celem staje się więc usprawnienie uczniów w samodzielnym zdobywaniu wiedzy, samokształceniu i samorozwoju. Zachowanie autorytetu naukowego w takiej sytuacji wiąże się z odpowiednim przygotowaniem merytorycznym i metodycznym nauczyciela, jego otwartością na innowacje, ustawicznym doskonaleniem siebie, realizowaniem zasady naukowości przy doborze, interpretacji i przekazywaniu wiedzy.

Autorytet moralny dotyczy dyspozycji kierunkowych w rozumieniu norm i zasad postępowania wobec ucznia. Rozpatruje się go w kontekście norm etycznych, które obowiązują w zawodzie nauczycielskim³⁷. Zgodnie z tradycyjnym rozumieniem etyki zawodowej może być formułowany w kategoriach obowiązków i powinności nauczycielskich. Z powodu przemian społeczno-politycznych, zmieniających się wartości, moralnych preferencji i dylematów, uzasadnione jest upatrywanie istoty etyki zawodowej we wskazaniu dyrektyw wyboru w sytuacjach konfliktowych, w których uczestniczą nauczyciele. Dlatego współczesny autorytet moralny nauczyciela poza przestrzeganiem szeregu norm, wymagań i powinności, kształtuje też swoje źródło w wysokiej moralnej kompetencji nauczyciela (np. ma świadomość własnego systemu wartości), umiejętności dokonywania wyborów, moralnej odpowiedzialności za podejmowane decyzje oraz bezwarunkowej akceptacji ucznia jako autonomicznej jednostki³⁸. Według Jana Pawła II charakterystyczna dla młodych ludzi jest potrzeba przewodnika. Przewodnik powinien być autorytetem, a przede wszystkim powinien być człowiekiem bliskim. Powinien „umieć rozpoznać i ukochać” to, co jest najważniejsze w młodości, a mianowicie dążenie do określenia siebie, sensu życia i własnej, niepowtarzalnej drogi³⁹. Prawdziwa miłość wychowawcy do młodzieży polega na wskazaniu jej wyższych ideałów i towarzyszeniu jej w trudzie dojrzewania do życiowych

³⁶ A. Wiśniewska, *Rola autorytetu nauczyciela w edukacji wartości kulturowych*, „Studia Bałtyckie. Pedagogika” 2010, T. 4, s. 62-65.

³⁷ W. Drzeżdżon, *Etyczno-deontologiczne kompetencje nauczyciela-wychowawcy*, „Studia Gdańskie, Wizje i Rzeczywistość” 2007, t. 4, s. 204-209.

³⁸ E. Badura, *Emocjonalne uwarunkowania autorytetu...*, s. 257.

³⁹ Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei*, Lublin 1994, s. 102-103.

decyzji. Misja wychowawcza wymaga solidnego przygotowania, stałego kształcenia, podnoszenia poziomu intelektualnego oraz moralnego⁴⁰.

Nauczyciel, którego motywem postępowania jest wygórowana ambicja, żąda władzy, przyjemność ujawniania jej w różnych formach, wynikająca z rzeczowo uzasadnionej lub tylko neurotycznej potrzeby – zyskuje tylko autorytet zewnętrzny. Autorytet ten w większym stopniu zależy od stanowiska i pozycji społecznej, niż od cech osobowościowych i postępowania nauczyciela. Często autorytetowi zewnętrznemu towarzyszy dominacja kar i poleceń, narzucanie gotowych wzorów i poglądów, niekiedy agresja i brak poszanowania godności ucznia. Wymuszone w pewien sposób podporządkowanie wynika z obawy i strachu, obowiązku i polecenia, chęci przypodobania się lub upatrywania korzyści. Przyczynia się on do hamowania samodzielności i inicjatywy uczniów, tłumi ich wiarę we własne siły, onieśmiela ich, wyzwala poczucie niższości i niedowartościowania, wywołuje łatwą rezygnację z zamierzonych celów, kształtuje postawę bierną lub agresywną wobec poleceń nauczyciela. W nauczycielu wytwarza się wówczas konflikt pomiędzy pedagogicznie uzasadnionym sprawowaniem władzy a osobistą jej potrzebą. Istnieje zatem niebezpieczeństwo, że osobista potrzeba władzy zostanie mylnie potraktowana jako wymagana ze względów pedagogicznych. Jeśli nauczyciel włącza ją do działania pedagogicznego, uczeń interpretuje to jako autorytet formalny i reaguje zazwyczaj demonstracyjnie (np. odrzucenie, nieufność, nieposłuszeństwo). Autorytet ujarzmiający ma problematyczny charakter. Uznawany jest tylko pozornie. Autorytet ten zanika z chwilą ustania działania przymusu, na co dowody można znaleźć zarówno w życiu codziennym, jak i w doświadczeniach historycznych. Natomiast autorytet wewnętrzny wzbudzany jest zupełnie innymi motywami. Zadaniem nauczyciela jest dobro uczniów, wydobywanie z nich maksymalnej energii twórczej, mobilizowanie do działania, pobudzanie do wysiłku i wytrwałość w realizowaniu przyjętych celów. Współcześnie pedagogika odrzuca karność rygorystyczną, która urabia osobowość ucznia i powinna mieć charakter dobrowolnego i świadomego posłuszeństwa. Autorytet ten wyzwala życzliwe uczucia wobec nauczyciela: uznanie, wiarę, podziw, zaufanie, szacunek i chęć współdziałania. To przyczynia się do zaistnienia procesu identyfikacji. Wówczas nauczyciel wpływa na pozytywne postawy uczniów w konkretnych sytuacjach życiowych, staje się przykładem i wzorem dla nich.

⁴⁰ W. Drzędzon, *Wokół personalistycznej koncepcji wychowania Jana Pawła II*, [w:] *Język, Szkoła, Religia*, A. Lewińska, M. Chmiel (red.), Wydawnictwo „Bernardinum”, Pelplin 2008, s. 109-110.

Zakończenie

Autorytety są komponentami kultury każdego społeczeństwa i podmiotami miarodajności, od których oczekujemy wsparcia lub porady w poszukiwaniu sensu życia i podejmowaniu właściwych decyzji. Autorytet nauczyciela-wychowawcy jest odzwierciedleniem społecznie cenionych wartości, norm i zasad, przybiera postać wzorca osobowego, zgodnie z którym należałoby postępować i który utrwała się w procesie międzypokoleniowego przekazu wartości. Jest zjawiskiem społecznym towarzyszącym wszystkim społeczeństwom niezależnie od czasu i miejsca ich istnienia, a spełnianie przez niego różnorodnych funkcji uzależnione jest od wartości, których jest nosicielem. Należy jednak pamiętać, że autorytet nie jest przypisany osobie z racji pełnionej funkcji czy roli społecznej. Rodzic, dyrektor, mistrz czy nauczyciel w roli przywódcy ma wpływać na innych, szanując zasady integralnego partnerstwa, stwarzać przyjazną atmosferę i kształtować taką społeczność, w której sytuacje trudne i konfliktowe rozwiązywane są w atmosferze wzajemnego zaufania i szacunku dla wszystkich jej uczestników.

Summary

Pedagogical conditions of the authority of teacher-tutor

Authorities are the components of culture of every society and subjects authoritative, from which we look for support and advise in searching for the sense of life and making right decisions. The authority of teacher – tutor is the reflection of pricey social values, norms and rules, becomes the human model, according to which we should behave and which is established in the intergeneration process of values transmittion. It is a social phenomenon which accompany all the societies, no matter of time and place of its existing, and fulfilling the functions depending on the values, whose it is a carrier. We have to remember that the authority is not assigned to any person by virtue his function or social role. A parent, headmaster, master or teacher in the role of the leader must have an influence on others, respecting the rules of intergral partnership, create a friendly atmosphere and shape that kind of society, in which the difficult situations and conflicts are solved in the atmosphere of mutual trust and respect for all of its participants.